

Martin Wiberg hyllades av sin samtid. Kronprinsen Oscar blev kompanjon, franske kejsaren gav honom medalj och Alfred Nobel lovade pengar. Ändå glömdes han bort och dog fattig.

Martin Wiberg var nästan 80 år när han dog 1905. Då hade han bara ett par år tidigare sökt världens kanske första patent på ett jettflygplan. Han kallade den luftmobil: "en långsträckt låda med skarpt tillspetsad framdel, framdriven medelst explosioner, vilka av en lättantändlig vätska alstras i explosionskamrar, belägna en å vardera sidan av lådan och under lådans övre del fästa, utstående skärmar". Samma år, 1903, patenterade han också en explosionsturbin.

Ännu märkligare var hans patent från 1896 på en färgorgel – en klaviatur som skapade ljus i spektrums alla färger – för att skapa färgsymfonier lika variabla som musikens. Tangentbordet stod "i förbindelse med färgade skivor av glas eller annat genomskinligt ämne, genom hvilka ljuset från en utom instrumentet befintlig ljuskälla växelvis och efter den spelandes önskan kastas". Spektralinstrumentet borde kunna skapa lika behagliga sensationer för ögat som luftdallringarna, omsatta till toner, verka på hörseln. "En färgtonsopera, det vore löjligt att skratta åt ett sådant förslag. Jag anser idén vara utmärkt, geniell och originell. Då jag snart kommer till Stockholm få vi talas vid om saken", skrev Alfred Nobel. Tyvärr bara två månader innan han dog, så där försvann den tilltänkta finansieringen. Wiberg försökte introducera färgmaskinen inom läkekonsten, så han grundlade därmed också färgterapi.

Maskinen som försvann

Martin Wiberg föddes 1826 på en gård utanför Kristianstad i en från början välbärgad bondefamilj. Med stora uppoffringar såg föräldrarna till att fyra av de sex söner blev "studerade karlar". Martin som var näst äldst gjorde en kometstart. Han uppmärksammades redan i gymnasiet, kom till universitetet i Lund som 19-åring och promoverades som rekordung fil doktor redan 1850. Den akademiska karriären låg öppen men han valde uppfinnarens väg.

Redan 1854 var han i London för att visa upp en sättmaskin, alltså en radgjutningsmaskin som satte och gjöt en rad i bly. En rad i taget, men till skillnad från dåtidens första primitiva gjutmaskiner fyllde den ut ordmellanrummen automatiskt så att exakt radbredd uppstod. facktermen är radutslutning, att slå ut en rad. Det har var en tid då man fortfarande satte nästan all text för hand, en bokstav åt gången, med de blytyper man plockade ur kasten. Sättmaskinen samlade istället gjutformar till en rad. Den första tekniskt och kommersiellt lyckade maskinen var Mergenthalers Linotype från 1880-talet.

Wibergs "snällsättningmaskin" hade kunnat föra utvecklingen framåt – om den inte på ett mystiskt sätt försvunnit i London. Först stoppades ett stort tryckeri av typografer som slog vakt om sina manuella jobb, och sedan var maskinen borta när Wiberg kom för

att hämta hem demoexemplaret.

Det var ett rejält bakslag och Wibergs ekonomi var ansträngd, inte minst av en snabbt växande barnaskara – han fick totalt 20 barn under sina två äktenskap!

Desktop publishing

Idén om en räknemaskin som kunde trycka tabeller hade han haft länge. Han var väl förtrogen med Babbages arbete och hade givetvis kunnat följa svenskarna Scheutz bedrifter att lyckas med det som Babbage gick bet på, nämligen att få maskinen att fungera. När far och son Scheutz ställde ut sin differensmaskin 1855, först i London med stöd av Babbage, sedan på världsutställningen i Paris, fick de stor uppmärksamhet i svensk press.

Wiberg hade sin första maskin färdig omkring 1860. Den mest iögonfallande skillnaden mot föregångarna var storleken. Scheutz maskin var stor som ett piano, Wiberg gjorde en desktopräknare som inte var större än en symaskin. Därtill hade Wiberg en helt annan affärsidé. Scheutzarna försökte sälja sin differensmaskin och lyckades kränga två tre exemplar för 20 000 riksdaler styck. Wiberg behöll sin maskin (som kostade 1 500 att tillverka) och sålde böcker med tabeller som framställdes av hans maskin.

Den blivande kung Oskar II, då hertig av Östergötland, och en skara vetenskapsmän och kapitalister bildade det Wibergska Tabell-Aktiebolaget. Bolaget övertog äganderätten till maskinen och kommande publikationer. Wiberg fick 120 b-aktier och 40 000 riksdaler. Med kapital och tung uppbackning var Wibergs liv åtminstone tillfälligt säkrat, och han kunde ge ut logaritmtabeller på svenska, tyska, engelska och franska. Riksdagen gav honom 8 000 riksdaler som en nationalbelöning och Kungen honom Nordstjärneorden. Den svenska Vetenskapsakademien stöttade honom givetvis och spred information till motsvarande organisationen runt om i världen. Franska Vetenskapsakademien bjöd honom till Paris för att demonstrera sin räknare och kejsar Napoleon III gav honom hederslegionen.

Utan affärssinne

Wiberg var vida berömd, men fortfarande fattig. Han övervägde att flytta till USA och skrev till sin uppfinnarkollega John Ericsson. Denne ger honom beröm men också en väldigt avskräckande bild av möjligheterna i USA:

"Om de sända tabellerna blivit beräknade och tryckta av samma maskin, så anser jag denna maskin som den största triumf av det mänskliga förståndet över materien... Vad Amerika angår, så kan jag försäkra eder, att en sådan invention icke skulle förmå kapitalister att riskera det ringaste. En ny rättfälla eller ett nytt sätt att förfärdiga skospik skulle här väcka större intresse än eder beundransvärda räknemaskin."

Trots eller på grund av sin penningbrist så presenterade han patentansökningar i en lång rad. Flera av dem ledde också till användbara produkter som den första maskinen för tillverkning av tändsticksaskar, den självtömmande brevlådan, som Postverket använde in 1950-talet, en kaffebryggare, en apparat för att ta upp bottenprover under Nordenskjölds resa til Nordostpassagen, en hastighetsmätare och en kupévärmare för järnvägen och en gräddseparator. Andra idéer stannade på papperet, som en självgående torped och ett bakstycke som förvandlade 1860-talets svenska mynningsladdare till ett snabbskjutande gevär med enhetspatroner. Armén sa nej – det skulle leda till slöseri med ammunition!

Martin Wiberg var alltså en av våra stora mekaniker och uppfinnare. Desvärre också, för att citera Ugglepupplagan av Nordisk Familjebok, "i likhet med ett stort antal uppfinnare fullkomligt i saknad af affärssinne och förmåga att göra sina idéer fruktbarande för honom själf".